

**Олександр Марусяк,
доктор філософії з галузі «право»,
старший науковий співробітник
сектору порівняльного правознавства
Науково-дослідний інститут
державного будівництва
та місцевого самоврядування
Національної академії правових наук України
Харків, Україна
<https://orcid.org/0000-0002-4113-0624>
e-mail: alex.marusiak@gmail.com**

УДК: 341.645.2:341.382

<https://doi.org/10.69724/2786-8834-2026-9-2-111-124>

ПРАКТИКА МІЖНАРОДНОГО СУДУ ООН ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ КОМПЕНСАЦІЙНИХ МЕХАНІЗМІВ У МІЖДЕРЖАВНИХ СПОРАХ

Анотація

Статтю присвячено комплексному дослідженню інституту компенсації в міжнародному публічному праві з акцентом на доктринальному розумінні цього концепту та його практичному застосуванні як юридичного механізму у міждержавних спорах. Компенсація розглядається як ключова форма матеріального відшкодування шкоди, завданої як правомірними діями держави, так і її неправомірними діяннями, що становлять порушення відповідних міжнародних зобов'язань. Особливо підкреслено відмінність компенсації від інших засобів репарації, передусім реституції та сатисфакції.

Особливу увагу зосереджено на аналізі практики Міжнародного суду ООН (Міжнародного суду справедливості) як головного судового органу ООН, що відіграє визначальну роль у формуванні стандартів присудження компенсації в міждержавних спорах. Виявлено, що, попри загальне визнання компенсації ефективним засобом захисту порушень прав, Міжнародний суд ООН застосовує цей інструмент доволі стримано та вибірково. Починаючи з 1945 року, Суд постановив рішення щодо компенсації лише у чотирьох справах — *Corfu Channel* (1949 р.), *Ahmadou Sadio Diallo* (2012 р.), *Certain Activities Carried Out by Nicaragua in the Border Area* (2018 р.) та *Armed Activities on the Territory of the Congo* (2022 р.). Кількість справ, у яких присуджено компенсацію, залишається обмеженою, а сама процедура вимагає чіткого доведення всіх елементів міжнародно-протиправного діяння — шкоди, причинно-наслідкового зв'язку та порушення конкретної норми міжнародного права. У статті наголошено, що відсутність установленого факту порушення конкретних міжнародно-правових зобов'язань стала перешкодою для переходу до етапу оцінки шкоди та визначення її матеріального вираження, що і сталося, зокрема, у справі *Application of the International Convention for the Suppression of the Financing of Terrorism and of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination*.

Ключові слова: міжнародне право, Міжнародний суд ООН, Міжнародний суд справедливості, практика Міжнародного суду ООН, компенсація, компенсаційні механізми, міждержавні спори.

Вступ

У міжнародному публічному праві під «компенсацією» зазвичай розуміють повне та рівнозначне відшкодування збитків (шкоди), спричинених як правомірними, так і неправомірними діями чи бездіяльністю держави або міжнародної організації. Така потреба у відшкодуванні збитків шляхом застосування інструменту компенсації може виникати з найрізноманітніших причин: збиття літаків або потоплення кораблів, падіння космічних об'єктів, напади на дипломатичні чи консульські представництва та їхній персонал, напади на екіпаж іноземних повітряних або морських суден, пошкодження рухомого чи нерухомого майна іноземної держави, транскордонне заподіяння шкоди довкіллю або природним ресурсам, експропріація активів іноземної держави тощо. Оскільки не існує вичерпного переліку видів і форм збитків, яких може зазнавати держава, а також усталених способів їх оцінки, змістове наповнення та структура компенсації визначаються насамперед конкретним міжнародно-правовим режимом, у межах якого виникає потреба в її застосуванні (право міжнародної відповідальності держав, інвестиційне право, право СОТ, морське право, екологічне право, космічне право, міжнародне право прав людини, міжнародне кримінальне право тощо), а також рівнем організованості спірних правовідносин (міжнародний правопорядок *per se*, регіональні правові порядки на кшталт *acquis* ЄС, юриспруденція ЄСПЛ чи Міжамериканського суду з прав людини і т. ін.).

З одного боку, компенсацію можна розглядати як легітимний засіб відшкодування збитків, спричинених правомірними діями або діяльністю, пов'язаною зі значною небезпекою або ризиком, однак без наміру заподіяння шкоди (запуск космічних об'єктів, поводження з небезпечними речовинами та відходами, транскордонне забруднення довкілля внаслідок економічної діяльності тощо). В англійському правничому дискурсі такий тип відповідальності має назву «*liability*», що можна передати українською мовою як «об'єктивна відповідальність» або «відповідальність без вини», на противагу «*responsibility*» — відповідальності держави чи міжнародної організації внаслідок свідомого порушення міжнародно-правових зобов'язань.

У деяких сферах міжнародного права компенсація не лише виступає засобом відшкодування шкоди, завданої правомірними діями, а й *post factum* слугує навіть критерієм (мірилом) правомірності самої дії. Зокрема, у разі експропріації іноземних активів саме те, як відбувається компенсація вартості цих активів, визначає, наскільки експропріація в кожному конкретному випадку була правомірною. Відповідно до так званої Формули Халла, компенсація має бути «вчасною», тобто здійсненою настільки швидко, наскільки це можливо, «належною», тобто її розмір має повністю покривати втрати інвестора у зв'язку з експропріацією, та «ефективною», тобто здійсненою в ліквідній валюті¹. Якщо держава, яка здійснює експропріацію, порушує названі умови компенсації, тоді таке відчуження іноземних активів не може вважатися правомірним.

¹ Shemshuchenko Yu. S. and V N Denisov (eds), *Encyclopedia of International Law*. vol 2: E—L (Akadempriodyka 2017) 43 [in Ukrainian].

З іншого боку, якщо ж говорити про сферу *responsibility*, то компенсацію можна розглядати як одну з форм відшкодування збитків (репарацій), якщо відповідна шкода заподіяна внаслідок порушення відповідних міжнародних зобов'язань (неправомірних дій чи бездіяльності). У цьому значенні в англійській літературі компенсацію часто позначають як «репарацію у рівнозначній формі» або як «індемніфікацію»².

В українській правничій літературі компенсацію також розглядають передусім як форму матеріальної відповідальності, найпоширенішу в міжнародній практиці форму фінансового відшкодування шкоди, заподіяної міжнародним протиправним діянням тією мірою, якою така шкода не була відшкодована реституцією³. Зокрема, М. Комишанський, досліджуючи компенсацію, доводив, що цей інститут має структуровану форму, елементами якої можуть бути «аванс», «кредит», «мораторій» на виплату компенсації та «обмеження» на виплату компенсації⁴, що доводить фінансовий вимір цього явища. Такий підхід повністю збігається з законним, але напрочуд смним поясненням концепції компенсації, яку можна знайти у висновку головного арбітра Едвіна Б. Паркера (Edwin B. Parker) у *Lusitania Cases*: «Загальним правилом як континентальної, так і системи загального права є те, що кожне посягання на приватне право тягне за собою шкоду, і за кожну таку шкоду право передбачає засіб захисту». Загалом цей засіб має бути співмірним із заподіяною шкодою. Його називають по-різному: «компенсація», «репарація», «відшкодування», «винагорода» — і він вимірюється грошовими стандартами, оскільки, як зазначав Гроцій, «гроші є спільною мірою цінних речей» (висновок від 1 листопада 1923 р.)⁵.

Оскільки суть компенсації полягає саме у матеріальному відшкодуванні збитків, завданих конкретним діянням, це суттєво відрізняє її від інших форм репарацій, зокрема від реституції (відновлення *status quo ante*, тобто фактичної та юридичної ситуації, яка існувала до юридичного факту правопорушення) або сатисфакції (передбачає лише символічні заходи відшкодування, наприклад, офіційне визнання правопорушником неправомірності свого діяння, публічне вибачення тощо). Тому в цьому дослідженні розглянемо інститут компенсації як форму матеріального відшкодування збитків у міждержавних спорах, приділивши окрему увагу судовій практиці Міжнародного Суду ООН.

1. Компенсація в міждержавних спорах

У міжнародних спорах між державами компенсація визнається беззаперечним засобом правового захисту та одним із найпоширеніших способів відшкодування

² Wittich S. 'Compensation' in *Max Planck Encyclopedia of Public International Law* (Oxford Public International Law, 2008) para 1 <https://opil.ouplaw.com/display/10.1093/law/epil/9780199231690/law-9780199231690-e1025> accessed 3 March 2026.

³ Shemshuchenko Yu. S. and Denisov V. N. (n 2) 640.

⁴ Kamyshanskiy M. M. International law regulation for compensation as a form of indemnification of state and intergovernmental organizations for international illegal actions] (autoreferat, Philosophy Doctor in specialty 12.00.11 «International law» dissertation, Yaroslav Mudryi National Law University, 2017) 6 [in Ukrainian].

⁵ *Lusitania Cases* (United States v Germany, Opinion, 1 November 1923) 7 RIAA 35.

збитків⁶, що підтверджується як звичаєвим правом, так і прецедентною практикою Постійної палати третейського суду (Permanent Court of Arbitration), колишнього Постійного міжнародного суду справедливості (Permanent Court of International Justice, PCIJ), Міжнародного суду ООН (International Court of Justice, ICJ), Міжнародного трибуналу ООН з морського права (International Tribunal for the Law of the Sea, ITLOS), регіональних судів з прав людини, а також інших арбітражних та квазісудових органів, які були спеціально створені для вирішення подібних спорів.

Два ключових документи, розроблені Комісією з міжнародного права та схвалені Генеральною асамблеєю ООН, — Статті про відповідальність держав за міжнародні протиправні діяння (ARSIWA)⁷ та Статті про відповідальність міжнародних організацій (ARIO)⁸ — визнають безумовний обов'язок держави або міжнародної організації, відповідальної за міжнародне протиправне діяння, відшкодувати за подіану нею шкоду, якщо така шкода не відшкодовується шляхом реституції (ч. 1 ст. 36 ARSIWA, ч. 1 ст. 36 ARIO).

Частина 2 цієї статті в обох документах передбачає, що компенсація має покривати будь-яку шкоду, яку можна оцінити в грошовому виразі, включно з втраченою вигодою (*lucrum cessans*), в обсязі, який можна довести у конкретному випадку. З цього випливає, що будь-які збитки, що не пов'язані з порушенням майнових прав (наприклад, моральна шкода), як правило, не можуть бути предметом компенсації, а належать виключно до сатисфакції. Ця норма ст. 36 ARSIWA та ARIO є своєрідним *lex specialis*, що уточнює положення ст. 31 в обох документах, яка регулює загальні питання репарацій та визначає шкоду як будь-які збитки, матеріальні чи моральні, завдані міжнародно-протиправним діянням, відповідно, держави або міжнародної організації. Утім, прецедентна судова практика демонструє, що у виняткових випадках держава може добитися компенсації навіть моральної шкоди⁹.

Важливо зазначити, що в міжнародному праві компенсація може виступати, з одного боку, як самостійна форма відшкодування збитків, а з іншого — як допоміжний репараційний інструмент, який доповнює реституцію або застосовується в комплексі разом із сатисфакцією. Попри те, що реституція часто вважається пріоритетним і бажаним засобом захисту порушених прав, на практиці реалізація цього інструменту часто виявляється або неможливою, або недостатньою для повного відшкодування завданих збитків і відновлення порушених прав. У таких випадках роль компенсації полягає у додатковому гарантуванні повного відшкодування шкоди. Зокрема, PCIJ у справі *Chorzów Factory* наголосив, що «[р]еституція в натурі, або, якщо це неможливо, виплата суми, що відповідає відповідній вартості такої

⁶ Wittich (n 3) para 5.

⁷ Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts. Див.: UNGA Res 56/83, 'Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts' (12 December 2001) UN Doc A/RES/56/83 <https://docs.un.org/en/A/RES/56/83> accessed 3 March 2026.

⁸ Articles on the Responsibility of International Organizations. Див.: UNGA Res 66/100, 'Responsibility of International Organizations' (9 December 2011) UN Doc A/66/473 <https://docs.un.org/en/A/RES/66/100> accessed 3 March 2026.

⁹ Наприклад, Ahmadou Sadio Diallo (Republic of Guinea v Democratic Republic of the Congo), Judgment (Compensation) [2012] ICJ Rep 324.

реституції; присудження, у разі потреби, відшкодування за збитки, які не можуть бути покриті реституцією в натурі чи виплатою замість неї, — такі принципи мають слугувати критеріями для визначення розміру компенсації, належної за дію, що суперечить міжнародному праву»¹⁰.

Така позиція РСІЛ стала хрестоматійною і на неї неодноразово посилалися інші суди та арбітражі в різних справах щодо компенсації. Наприклад, ITLOS в іншій хрестоматійній справі з міжнародного морського права *M/V «Saiga»* майже дослівно процитував вищезгаданий фрагмент (para. 170). У цій справі Трибунал постановив, що Гвінея у 1997 р. незаконно затримала морське судно «Saiga» Сент-Вінсента і Гренадин та зобов'язав її виплатити компенсацію у розмірі 2 123 357 (два мільйони сто двадцять три тисячі триста п'ятдесят сім) доларів США із нарахуванням відсотків за пошкодження судна, включно з витратами на його ремонт, збитками, пов'язаними з подальшим використанням судна, а також витрати, спричинені незаконним арештом екіпажу, його утриманням під вартою та жорстоким поводженням¹¹.

Звісно, не слід думати, що всі міжнародні суди чи арбітражі напрацювали однакову юриспруденцію в міждержавних спорах із приводу компенсації. Оскільки міжнародне право залишається доволі фрагментованою правовою системою, у межах кожного конкретного правопорядку відповідні судові органи напрацювали власні підходи до оцінки та застосування різних репараційних інструментів. Тому зупинимось на юриспруденції ICJ як основного судового органу ООН та одного з найбільш авторитетних міжнародних судів з універсальною юрисдикцією у сфері розгляду міждержавних спорів, який відіграє ключову роль у формуванні та розвитку міжнародного публічного права загалом та принципів і норм міжнародно-правової відповідальності держав зокрема.

2. Компенсація в практиці Міжнародного суду ООН (Міжнародного суду справедливості)

Відповідно до ст. 36(2)(d) Статуту¹² ICJ може вирішувати будь-які міждержавні спори, що стосуються характеру або обсягу відшкодування, яке має бути надане за порушення міжнародного зобов'язання. Такі питання, як правило, розглядаються на окремій стадії судового провадження після встановлення юрисдикції Суду у справі та ухвалення остаточного рішення. Саме ж право держав на компенсацію було неодноразово підтверджене ICJ у багатьох спірних (змагальних) провадженнях як загальновизнане правило міжнародного права.

Corfu Channel (United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland v. Albania) довго залишалася не просто хрестоматійною справою з питань міжнародно-правової відповідальності держав, а й єдиним провадженням до 2012 р., в якому Суд безпосередньо присудив грошове відшкодування державі за заподіяну їй шкоду.

У цій справі ICJ визнав Албанію відповідальною за шкоду, заподіяну британським військовим кораблям «Saumarez» і «Volage», які підірвалися на мінних полях в албан-

¹⁰ The Factory at Chorzów (Claim for Indemnity), Judgment (Merits) (13 September 1928) PCIJ Series A No 17, 47.

¹¹ *M/V «Saiga» (No 2) (Saint Vincent and the Grenadines v Guinea)*, Judgment [1999] ITLOS Rep 65, para 183(12).

¹² Statute of the International Court of Justice (26 June 1945) 33 UNTS 993.

ських територіальних водах, що призвело до загибелі 44 моряків, оскільки Албанія знала про ці міни, але не попередила капітанів цих кораблів. Суд зобов'язав Албанію виплатити компенсацію у розмірі 843 947 (вісімсот сорок три тисячі дев'ястсот сорок сім) англійських фунтів стерлінгів на користь Сполученого Королівства. До цієї суми компенсації Суд включив не лише безпосередню вартість знищених суден, а й інші витрати, такі як виплата пенсій та іншої допомоги потерпілим. Суд ухвалив остаточне рішення 9 квітня 1949 р.¹³, а рішення про компенсацію — 15 грудня 1949 р.¹⁴).

В інших справах ICJ здебільшого залишав остаточне вирішення питання про компенсацію на двосторонній розсуд самих учасників процесу, обмежуючись юридичною констатацією відповідних порушень міжнародного права. Наприклад, у справі *United States Diplomatic and Consular Staff in Tehran (United States of America v. Iran)* ICJ постановив, що уряд Ісламської Республіки Іран зобов'язаний відшкодувати уряду США шкоду, завдану подіями 4 листопада 1979 р. (захопленням та утриманням заручниками співробітників дипломатичного і консульського персоналу США та деяких інших громадян цієї країни), а також наслідками цих подій¹⁵. Однак після того, як Іран відмовився виконувати це рішення, сторони вдалися до двосторонніх переговорів. Зрештою, для остаточного врегулювання всіх взаємних претензій між двома державами було створено спеціальний арбітражний механізм — Трибунал з розгляду претензій між Іраном та США (*Iran – United States Claims Tribunal, IUSCT*), який і донині розташований у Гаазі (Нідерланди).

У справі *Gabčíkovo-Nagymaros Project (Hungary / Slovakia)* Суд також установив взаємні порушення Угорщиною і Словаччиною Договору про будівництво та експлуатацію системи шлюзів «Габчіково – Надьмарош»¹⁶, та наголосив на тому, що питання компенсації має бути врегульоване сторонами шляхом переговорів: «Загальновизнаним правилом міжнародного права є право потерпілої держави на отримання компенсації від держави, яка вчинила міжнародно-протиправне діяння, за шкоду, завдану нею». У цьому Рішенні Суд дійшов висновку, що обидві Сторони вчинили міжнародно-протиправні дії, і зазначив, що ці дії призвели до шкоди, завданої Сторонам; отже, Угорщина та Словаччина зобов'язані виплатити компенсацію та обое мають право на її отримання»¹⁷.

Крім того, в остаточному рішенні у справі *Certain Iranian Assets (Islamic Republic of Iran v. United States of America)* Суд прямо передбачив можливість розгляду на прохання будь-якої зі Сторін питання щодо компенсації, належної Ісламській Республіці Іран, у разі, якщо протягом 24 місяців з дати ухвалення рішення (30 березня

¹³ *Corfu Channel (United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland v Albania), Judgment (Merits) [1949] ICJ Rep 4.*

¹⁴ *Corfu Channel (United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland v Albania), Judgment (Compensation) [1949] ICJ Rep 250.*

¹⁵ *United States Diplomatic and Consular Staff in Tehran (United States of America v Iran), Judgment (Merits) [1980] ICJ Rep 3, para 95(5).*

¹⁶ *Treaty concerning the Construction and Operation of the Gabčíkovo-Nagymaros System of Locks (16 September 1977) 1109 UNTS 211.*

¹⁷ *Gabčíkovo-Nagymaros Project (Hungary/Slovakia), Judgment [1997] ICJ Rep 7, para 152.*

2023 р.) Сторони не досягнуть згоди з цього питання¹⁸. Станом на 1 березня 2026 року рішення щодо компенсації у цій справі так і не ухвалено, а справа все ще перебуває у провадженні ІСІ.

Питання компенсації також доктринально розроблялося у справах, пов'язаних із наданням консультативних висновків. Наприклад, у справі *Legal Consequences arising from the Policies and Practices of Israel in the Occupied Palestinian Territory, including East Jerusalem* Суд зазначив: «<...> у разі якщо відшкодування виявиться матеріально неможливим, Ізраїль зобов'язаний компенсувати збитки відповідно до чинних норм міжнародного права всім фізичним або юридичним особам, а також населенню, де це можливо, які зазнали будь-якої матеріальної шкоди в результаті програваних дій Ізраїлю під час окупації»¹⁹.

Хоча вимоги про компенсацію виникали у багатьох міждержавних спорах, питання безпосереднього присудження компенсації фігурувало лише побічно в судовій практиці ІСІ. Ситуація почала змінюватися нещодавно, коли Суд ухвалив три важливі рішення, висунувши питання компенсації на перший план²⁰. Після ухвалення рішення про компенсацію у справі *Corfu Channel* у 1949 р., Суд присудив компенсацію у грошовій формі лише у таких трьох справах (станом на 1 жовтня 2025 р.):

1) *Ahmadou Sadio Diallo (Republic of Guinea v. Democratic Republic of the Congo)*, остаточне рішення від 30 листопада 2010 р.²¹, рішення про компенсацію від 19 червня 2012 р.²² — ІСІ встановив, що Демократична Республіка Конго порушила свої міжнародні зобов'язання, незаконно заарештувавши та утримуючи громадянина Гвінеї Ахмада Садіо Діалло в ув'язненні, а також порушивши його права як акціонера. Суд постановив компенсацію у розмірі 95 000 (дев'яносто п'ять тисяч) доларів США, у т. ч. 10 000 (десять тисяч) доларів США за майнову шкоду та 85 000 (вісімдесят п'ять тисяч) доларів США за моральну шкоду на користь Республіки Гвінея;

2) *Certain Activities Carried Out by Nicaragua in the Border Area (Costa Rica v. Nicaragua)*, остаточне рішення від 16 грудня 2015 р.²³, рішення про компенсацію

¹⁸ *Certain Iranian Assets (Islamic Republic of Iran v United States of America)*, Judgment (Merits) [2023] ICJ Rep 51, para 236(8).

¹⁹ *Legal Consequences arising from the Policies and Practices of Israel in the Occupied Palestinian Territory, including East Jerusalem*, Advisory Opinion (19 July 2024) para 271 <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/186/186-20240719-adv-01-00-en.pdf> accessed 3 March 2026.

²⁰ Y Liu, 'Compensation in the Jurisprudence of the International Court of Justice: Towards an Equitable Approach' (2024) 15 *Journal of International Dispute Settlement* 32 <https://doi.org/10.1093/jnlids/idad023>.

²¹ *Ahmadou Sadio Diallo (Republic of Guinea v Democratic Republic of the Congo)*, Judgment (Merits) [2010] ICJ Rep 639.

²² *Ahmadou Sadio Diallo (Republic of Guinea v Democratic Republic of the Congo)*, Judgment (Compensation) [2012] ICJ Rep 324, paras 61(1)-61(4).

²³ *Certain Activities Carried Out by Nicaragua in the Border Area (Costa Rica v Nicaragua) and Construction of a Road in Costa Rica along the San Juan River (Nicaragua v Costa Rica)*, Judgment (Merits) [2015] ICJ Rep 665.

від 2 лютого 2018 р.²⁴ — ICJ визнав неправомірними дії Нікарагуа на території Коста-Рики вздовж річки Сан-Хуан, які призвели до шкоди навколишньому середовищу та порушення суверенітету держави. Суд зобов'язав Нікарагуа відшкодувати завдану матеріальну шкоду Коста-Риці й постановив виплатити 378 890 (триста сімдесят вісім тисяч вісімсот дев'яносто) доларів США і 59 центів;

3) *Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda)*, остаточне рішення від 19 грудня 2005 р.²⁵, рішення про репарації від 9 лютого 2022 р.²⁶ — ICJ розглядав питання правомірності збройної присутності та військових дій Уганди на території Демократичної Республіки Конго. Суд визнав Уганду відповідальною за порушення суверенітету Конго, порушення прав людини та розграбування природних ресурсів на території Демократичної Республіки Конго у період з 1998 по 2003 р. та зобов'язав виплатити компенсацію у розмірі 325 мільйонів доларів США, у т.ч. 225 мільйонів за шкоду, заподіяну фізичним особам, 40 мільйонів доларів США за пошкодження майна і 60 мільйонів доларів США за шкоду від розграбування природних ресурсів.

Важливо зазначити, підхід ICJ щодо присудження так званих «загальних сум» викликає обґрунтовану критику, адже він фактично нівелює індивідуальний характер завданої шкоди, зводячи її лише до сукупного підсумку шкоди, заподіяної N-ній кількості жертв²⁷.

Також важливо зазначити, що в останній вищезгаданій справі Суд вкотре наголосив, що він може присуджувати компенсацію тільки у тих випадках, коли шкода спричинена міжнародно-протиправним діянням держави²⁸. Тож, ICJ підтвердив існування трьох обов'язкових юридичних передумов для присудження компенсації: міжнародно-протиправне діяння, шкода і причинно-наслідковий зв'язок між цим діянням і заподіяною шкодою (*conditio sine qua non*). Це означає, що без попереднього встановлення у спірному провадженні факту порушення конкретного міжнародного зобов'язання державою ICJ не розглядатиме жодних вимог щодо компенсації, незалежно від того, коли такі вимоги були заявлені — у заяві про відкриття провадження чи на пізніших стадіях провадження.

3. Україна, Росія і Міжнародний Суд ООН: «так» порушенню, «ні» компенсації?

Невдала спроба України щодо присудження компенсації за шкоду, заподіяну РФ унаслідок гібридної агресії з 2014 р., у справі *Application of the International Convention for the Suppression of the Financing of Terrorism and of the International*

²⁴ Certain Activities Carried Out by Nicaragua in the Border Area (Costa Rica v Nicaragua), Judgment (Compensation) [2018] ICJ Rep 15, paras 157(1)-157(3).

²⁵ Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v Uganda), Judgment (Merits) [2005] ICJ Rep 168.

²⁶ Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v Uganda), Judgment (Reparations) [2022] ICJ Rep 13, paras 409(1)-409(3).

²⁷ J Pérez-León-Acevedo, 'Compensation in Cases of Mass Atrocities at the International Court of Justice and the International Criminal Court' (2023) 22 The Law & Practice of International Courts and Tribunals 57 <https://doi.org/10.1163/15718034-12341500>.

²⁸ Armed Activities on the Territory of the Congo (n 27) para 93.

Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (Ukraine v. Russian Federation), яка перебувала в провадженні ICJ з 2017 по 2024 р., наочно демонструє наведений вище підхід Суду щодо застосування компенсації у міждержавних спорах.

У заяві про відкриття провадження Україна звинуватила РФ у порушенні Міжнародної конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму (ICSFT)²⁹ та Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (CERD)³⁰, стверджуючи, що РФ незаконно фінансувала акти тероризму на території України, зокрема через постачання зброї та матеріальних ресурсів незаконним збройним формуванням у Донецькій і Луганській областях, а також проводила політику цілеспрямованої дискримінації проти кримських татар та етнічних українців на території АРК після 2014 р.³¹

У рішенні від 31 січня 2024 р.³² Суд установив, що відповідач порушив:

- положення п. 1 ст. 9 ICSFT — РФ не провела належного розслідування щодо можливого фінансування тероризму в контексті подій на сході України³³;
- положення п. 1(a) ст. 2 та п. e(v) ст. 5 CERD — РФ неправомірно обмежила доступ до освіти українською та кримськотатарською мовами населення, яке проживало в Криму³⁴;
- вимоги наказу Суду від 19 квітня 2017 р. про застосування тимчасових заходів — РФ зберігала встановлені нею обмеження щодо Меджлісу, а також не утримувалася від дій, які могли погіршити або розширити спір між сторонами чи ускладнити його вирішення³⁵.

Однак Суд установив, що надані Україною докази не відповідають необхідному стандарту для кваліфікації дій РФ як порушення всіх інших положень ICSFT та CERD, а тому ICJ відхилив усі інші звинувачення проти РФ³⁶ і не розглядав вимоги щодо присудження будь-якого відшкодування на підставі цих звинувачень³⁷. Хоча

²⁹ International Convention for the Suppression of the Financing of Terrorism (9 December 1999) 2178 UNTS 197.

³⁰ International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (21 December 1965) 660 UNTS 195.

³¹ Application Instituting Proceedings (16 January 2017) paras 134–138 <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/166/166-20170116-APP-01-00-EN.pdf> accessed 3 March 2026; Memorial of Ukraine (12 June 2018) paras 653, 654 <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/166/166-20180612-WRI-01-00-EN.pdf> accessed 3 March 2026; Reply of Ukraine (29 April 2022) paras 734, 735 <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/166/166-20220429-WRI-01-00-EN.pdf> accessed 3 March 2026.

³² Application of the International Convention for the Suppression of the Financing of Terrorism and of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (Ukraine v Russian Federation), Judgment (Merits) [2024] ICJ Rep 78.

³³ Ibid, paras 111, 147, 404(1).

³⁴ Ibid, paras 370, 404(3).

³⁵ Ibid, paras 398, 404(5), 404(6).

³⁶ Ibid, paras 98, 120, 131, 146, 221, 275, 288, 306, 323, 337, 404(2), 404(4).

³⁷ Ibid, paras 150, 374, 403, 404(7).

аргументація Суду не є бездоганною у цій справі, потрібно наголосити, що ICJ розглядав спір між Україною і РФ щодо порушення останньою саме ICSFT та CERD — конвенцій, які мають досить специфічний предмет правового регулювання, і перед Судом не було постановлене питання юридичної оцінки агресії РФ проти України.

В іншій справі проти РФ, поданій вже після початку повномасштабного вторгнення, *Allegations of Genocide under the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Ukraine v. Russian Federation)* щодо наявності спору стосовно тлумачення, застосування та виконання Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього³⁸, Україна серед іншого просила Суд, щоб він постановив повне відшкодування всієї шкоди, завданої РФ унаслідок будь-яких дій, вжитих нею на підставі неправдивих заяв про геноцид³⁹.

Однак специфічний предмет правового регулювання цієї Конвенції і доволі консервативний підхід Суду щодо її тлумачення і застосування знову зіграли злий жарт із вимогами України в цьому міждержавному спорі. На юрисдикційній стадії розгляду цієї справи⁴⁰ ICJ суттєво звужив⁴¹ предмет спору лише до однієї вимоги⁴² — «постановити і визнати, що немає достовірних доказів того, що Україна відповідає за вчинення геноциду, порушуючи Конвенцію про геноцид, на території Донецької та Луганської областей України»⁴³.

Тому видається малоімовірним, щоб майбутнє остаточне рішення ICJ у цій справі, яке фактично буде декларативним (щодо встановлення наявності / відсутності юридичного факту), мало хоча б якийсь стосунок до відшкодування збитків, заподіяних Росією, що означає «неможливість для України домагатися репарацій у формі компенсації від Росії за велетенську шкоду, завдану від часу повномасштабного вторгнення в Україну»⁴⁴. Однак такий сценарій зовсім не означає, що Україна не може добитися компенсації від РФ у інших судових чи арбітражних органах.

³⁸ Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (9 December 1948) 78 UNTS 277.

³⁹ Application Instituting Proceedings (26 February 2022) para 30(f) <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/182/182-20220227-APP-01-00-BI.pdf> accessed 3 March 2026; O. V. Marusiak, 'Allegations of Genocide Case: Legal Analysis of Ukraine's Application to International Court of Justice. (2023) 4(85) *Pravovyi chasopys Donbasu* 13 <https://doi.org/10.32782/2523-4269-2023-85-13-17> [in Ukrainian].

⁴⁰ *Allegations of Genocide under the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Ukraine v Russian Federation: 32 States intervening)*, Judgment (Preliminary Objections) [2024] ICJ Rep 360.

⁴¹ *Ibid*, para 146.

⁴² *Ibid*, para 151(8).

⁴³ Memorial of Ukraine (1 July 2022) <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/182/182-20220701-wri-01-00-en.pdf> accessed 3 March 2026.

⁴⁴ I Marchuk, 'Russia, International Law and the International Court of Justice' in A Skordas and L Mardikian (eds), *Research Handbook on the International Court of Justice* (Edward Elgar Publishing 2025) 462.

Висновки

У міжнародному праві компенсація означає повне матеріальне відшкодування шкоди, завданої як правомірними, так і неправомірними діями держави чи міжнародної організації. Компенсація може бути як наслідком правомірної діяльності, пов'язаної з ризиком, але без наміру спричинити шкоду, так і формою репарації за порушення міжнародних зобов'язань, і, на відміну від реституції чи сатисфакції, завжди має майновий характер.

Компенсація широко визнається ефективним засобом правового захисту у міждержавних спорах, що підтверджується практикою різних міжнародних судових та арбітражних органів, зокрема Міжнародного суду ООН. Водночас Суд застосовує цей інструмент вибірково: після класичної справи *Corfu Channel* 1949 року він присудив грошову компенсацію лише у трьох провадженнях: 1) *Ahmadou Sadio Diallo*; 2) *Certain Activities Carried Out by Nicaragua in the Border Area*; та 3) *Armed Activities on the Territory of the Congo*. Однак, попри певні позитивні зрушення в юриспруденції ICJ щодо застосування інструменту компенсації у спорах про міжнародно-правову відповідальність, цей Суд залишається доволі стриманим та обережним у вирішенні питань щодо безпосереднього присудження компенсації у міждержавних спорах. Як доводить практика, без попереднього встановлення ICJ факту грубого порушення державою конкретних міжнародно-правових зобов'язань питання компенсації взагалі не розглядається. Невдала спроба України щодо присудження компенсації за шкоду, заподіяну РФ унаслідок гібридної агресії з 2014 року (справа *Application of the International Convention for the Suppression of the Financing of Terrorism and of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination*), лише підтверджує цю тезу.

REFERENCES

- Ahmadou Sadio Diallo (Republic of Guinea v Democratic Republic of the Congo), Judgment (Merits) [2010] ICJ Rep 639.
- Ahmadou Sadio Diallo (Republic of Guinea v Democratic Republic of the Congo), Judgment (Compensation) [2012] ICJ Rep 324.
- Allegations of Genocide under the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Ukraine v Russian Federation: 32 States intervening), Judgment (Preliminary Objections) [2024] ICJ Rep 360.
- Application Instituting Proceedings [Application of the International Convention for the Suppression of the Financing of Terrorism and of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination] (16 January 2017) <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/166/166-20170116-APP-01-00-EN.pdf> accessed 3 March 2026;
- Application Instituting Proceedings [Allegations of Genocide under the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide] (26 February 2022) <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/182/182-20220227-APP-01-00-BI.pdf> accessed 3 March 2026
- Application of the International Convention for the Suppression of the Financing of Terrorism and of the International Convention on the Elimination of All Forms of

- Racial Discrimination (Ukraine v Russian Federation), Judgment (Merits) [2024] ICJ Rep 78.
- Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v Uganda), Judgment (Merits) [2005] ICJ Rep 168.
- Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v Uganda), Judgment (Reparations) [2022] ICJ Rep 13.
- Certain Activities Carried Out by Nicaragua in the Border Area (Costa Rica v Nicaragua) and Construction of a Road in Costa Rica along the San Juan River (Nicaragua v Costa Rica), Judgment (Merits) [2015] ICJ Rep 665.
- Certain Activities Carried Out by Nicaragua in the Border Area (Costa Rica v Nicaragua), Judgment (Compensation) [2018] ICJ Rep 15.
- Certain Iranian Assets (Islamic Republic of Iran v United States of America), Judgment (Merits) [2023] ICJ Rep 51.
- Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (9 December 1948) 78 UNTS 277.
- Corfu Channel (United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland v Albania), Judgment (Merits) [1949] ICJ Rep 4.
- Corfu Channel (United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland v Albania), Judgment (Compensation) [1949] ICJ Rep 250.
- Gabčíkovo-Nagymaros Project (Hungary/Slovakia), Judgment [1997] ICJ Rep 7.
- International Convention for the Suppression of the Financing of Terrorism (9 December 1999) 2178 UNTS 197.
- International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (21 December 1965) 660 UNTS 195.
- Kamyshanskyi, M. International law regulation for compensation as a form of indemnification of state and intergovernmental organizations for international illegal actions [Autoreferat, Philosophy Doctor in specialty 12.00.11 «International law» dissertation, Yaroslav Mudryi National Law University, 2017] 20 [in Ukrainian].
- Legal Consequences arising from the Policies and Practices of Israel in the Occupied Palestinian Territory, including East Jerusalem, Advisory Opinion (19 July 2024) <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/186/186-20240719-adv-01-00-en.pdf> accessed 3 March 2026.
- Liu, Y. 'Compensation in the Jurisprudence of the International Court of Justice: Towards an Equitable Approach' (2024) 15 *Journal of International Dispute Settlement* 73-105 <https://doi.org/10.1093/jnlids/idad023>.
- Lusitania Cases (United States v Germany, Opinion, 1 November 1923) 7 RIAA 35.
- M/V "Saiga" (No 2) (Saint Vincent and the Grenadines v Guinea), Judgment [1999] ITLOS Rep 65.
- Marchuk, I. 'Russia, International Law and the International Court of Justice' in A Skordas and L Mardikian (eds), *Research Handbook on the International Court of Justice* (Edward Elgar Publishing 2025) 443-471.
- Marusiak, O. Compensation in International Public Law: General Remarks on the Jurisprudence of the International Court of Justice in I. V. Spasybo-Fatieieva, (eds), *Treatise on Compensation in Law* (ECUS 2026) 485-499 [in Ukrainian].

- Marusiak, O. Allegations of Genocide Case: Legal Analysis of Ukraine's Application to International Court of Justice (2023) 4(85) *Pravovyi chasopys Donbasu* 13-17 <https://doi.org/10.32782/2523-4269-2023-85-13-17> [in Ukrainian].
- Memorial of Ukraine [Allegations of Genocide under the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide] (1 July 2022) <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/182/182-20220701-wri-01-00-en.pdf> accessed 3 March 2026.
- Memorial of Ukraine. Application of the International Convention for the Suppression of the Financing of Terrorism and of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination. (12 June 2018) <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/166/166-20180612-WRI-01-00-EN.pdf> accessed 3 March 2026;
- Pérez-León-Acevedo, J. 'Compensation in Cases of Mass Atrocities at the International Court of Justice and the International Criminal Court' (2023) 22 *The Law & Practice of International Courts and Tribunals* 30-61 <https://doi.org/10.1163/15718034-12341500>.
- Reply of Ukraine [Application of the International Convention for the Suppression of the Financing of Terrorism and of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination] (29 April 2022) <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/166/166-20220429-WRI-01-00-EN.pdf> accessed 3 March 2026.
- Shemshuchenko Yu. & Denisov V. (eds), *Encyclopedia of International Law*, vol 2: E—L (Akadempriodyka 2017) [in Ukrainian].
- Statute of the International Court of Justice (26 June 1945) 33 UNTS 993.
- The Factory at Chorzów (Claim for Indemnity), Judgment (Merits) (13 September 1928) PCIJ Series A No 17.
- Treaty concerning the Construction and Operation of the Gabčíkovo-Nagymaros System of Locks (16 September 1977) 1109 UNTS 211.
- UNGA Res 56/83, 'Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts' (12 December 2001) UN Doc A/RES/56/83 <https://docs.un.org/en/A/RES/56/83> accessed 3 March 2026.
- UNGA Res 66/100, 'Responsibility of International Organizations' (9 December 2011) UN Doc A/66/473 <https://docs.un.org/en/A/RES/66/100> accessed 3 March 2026.
- United States Diplomatic and Consular Staff in Tehran (United States of America v Iran), Judgment (Merits) [1980] ICJ Rep 3.
- Wittich, S. 'Compensation' in *Max Planck Encyclopedia of Public International Law* (Oxford Public International Law, 2008) <https://opil.ouplaw.com/display/10.1093/law:epil/9780199231690/law-9780199231690-e1025>

*Oleksandr Marusiak,
Ph.D. in Law,
Senior Researcher of the Sector of Comparative Law at
the Scientific Research Institute of State Building
and Local Government of the NALS of Ukraine
Kharkiv, Ukraine*

Marusiak, Oleksandr. Compensation in International Public Law: General Remarks on the Practice of the International Court of Justice

Abstract

The article is dedicated to a comprehensive study of the institution of compensation in public international law, with a focus on the doctrinal understanding of this concept and its practical application as a legal mechanism in inter-state disputes. Compensation is examined as a key form of material reparation for damage caused by both lawful acts of a State and its internationally wrongful acts that violate relevant international obligations. The article highlights the distinction between compensation and other forms of reparation, primarily restitution and satisfaction. Special attention is given to the analysis of the jurisprudence of the International Court of Justice, the principal judicial organ of the United Nations, which plays a decisive role in shaping the standards for awarding compensation in inter-state disputes. It is demonstrated that, despite the general recognition of compensation as an effective means of redressing violations of rights, the International Court of Justice applies this remedy with caution and selectivity. Since 1945, the Court has awarded compensation in only four cases — *Corfu Channel* (1949), *Ahmadou Sadio Diallo* (2012), *Certain Activities Carried Out by Nicaragua in the Border Area* (2018), and *Armed Activities on the Territory of the Congo* (2022). The number of cases in which compensation has been granted remains limited, and the procedure itself requires clear proof of all elements of an internationally wrongful act, i.e. damage, causation, and the violation of a specific rule of international law. The article underscores that the absence of an established breach of concrete international legal obligations prevented the transition to the stage of assessing damage and determining its material expression; such an approach was confirmed, *inter alia*, in the case *Application of the International Convention for the Suppression of the Financing of Terrorism and of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination*.

Keywords: *international law; International Court of Justice; ICJ jurisprudence; compensation; compensation mechanisms; inter-state disputes.*

ЛІЦЕНЗІЯ СС BY-NC-ND 4.0

дата першого надходження статті до видання 05.03.2026

дата прийняття статті до друку після рецензування 10.04.2026

дата публікації (оприлюднення) 15.04.2026